

BOSHLANG‘ICH SINFDA INTERFAOL PEDAGOGIK METODLARNING O‘QUV-BILISH FAOLIYATIGA TA’SIR MEXANIZMLARI

Aslonova Yulduz A’zam qizi

*Navoiy shahar 2-umumiy o’rta ta’lim maktabining
boshlang’ich ta’lim 1-toifali o’qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilari o’quv-bilish faoliyatini faollashtirishda interfaol pedagogik metodlarning psixologik-pedagogik mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Interfaol metodlarning konstruktivistik yondashuvdagi o’rni, o’quvchining subyekt sifatida faol ishtiroki, bilish jarayonlarining faollashuvi, motivatsiyaning oshishi hamda kooperativ o’qitish asosidagi fikrlash jarayoniga ta’siri yoritiladi. Tadqiqotda “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, “Cluster”, “Insert” kabi metodlarning boshlang’ich sinf o’quvchilarida mustaqil fikrlash, refleksiya, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko’nikmalarini shakllantirishdagi samaradorligi ilmiy asosda bayon etiladi.*

Kalit so’zlar: *Boshlang’ich ta’lim, interfaol metodlar, o’quv-bilish faoliyati, konstruktiv yondashuv, “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, refleksiya, motivatsiya, kooperativ o’qitish.*

Аннотация: *В данной статье проводится научный анализ психологико-педагогических механизмов влияния интерактивных педагогических методов на учебно-познавательную деятельность учащихся начальных классов. Освещается роль интерактивных методов в конструктивистском подходе, активизация субъективного участия ученика, повышение учебной мотивации, развитие познавательных процессов, кооперативного мышления и коммуникативной активности. Научно обоснована эффективность методов «Jigsaw», «Think–Pair–Share», «Cluster», «Insert» в формировании у младших школьников самостоятельного мышления, рефлексии, творческих способностей и навыков сотрудничества.*

Ключевые слова: *Начальное образование, интерактивные методы, учебно-познавательная деятельность, конструктивистский подход, «Jigsaw», «Think–Pair–Share», рефлексия, мотивация, кооперативное обучение.*

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the psychological and pedagogical mechanisms through which interactive teaching methods influence the learning and cognitive activity of primary school students. It examines the role of interactive methods within the constructivist approach, the activation of learner-centered participation, increased motivation, the intensification of cognitive processes, and the impact of cooperative learning strategies on the development of thinking skills. The effectiveness of “Jigsaw,” “Think–Pair–Share,” “Cluster,” and “Insert” methods in fostering independent thinking, reflection, creativity, communication, and collaboration skills among primary school learners is scientifically substantiated.*

Keywords: *Primary education, interactive methods, learning and cognitive activity, constructivist approach, “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, reflection, motivation, cooperative learning.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish, ularni mustaqil fikrlovchi, ijodkor va faol subyekt sifatida shakllantirish ustuvor vazifalardan biridir. Ta'lim jarayonining mazmuni murakkablashib borayotgan, raqamli axborot oqimi keskin ortayotgan hozirgi davrda an'anaviy izohli-illustrativ yondashuv o'quvchilarning bilish jarayonlarini to'liq faollashtira olmaydi. Shuning uchun yosh xususiyatlariga mos, o'quvchini bilish jarayonining markaziga qo'yadigan, o'zaro muloqot, hamkorlik, aqliy faoliyatni kuchaytiradigan interfaol pedagogik metodlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Interfaol metodlarning nazariy asoslari konstruktivizm, sotsiokonstruktivizm, kooperativ o'qitish, faoliyat yondashuvi kabi zamonaviy pedagogik paradigmalardan bilan chambarchas bog'liq. Konstruktiv yondashuvga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki faol izlanish, muloqot va hamkorlik orqali mustaqil ravishda “kashf etadi”. Bu jarayonda “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, “Cluster”, “Insert” kabi metodlar nafaqat o'quvchining bilish jarayonlarini faollashtiradi, balki mantiqiy tafakkur, refleksiya, tahlil, sintez, muammoli vaziyatni hal qilish kabi oliy kognitiv operatsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda psixologik jarayonlar — e'tibor, xotira, idrok, tafakkur, nutq rivojining sezilarli darajada faollashuvi kuzatiladigan davr hisoblanadi. Shu bois interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning tabiiy bilish ehtiyojini qo'llab-quvvatlaydi, o'quv jarayonini faollashtiradi va motivatsiyani oshiradi. Interfaol metodlar orqali o'quvchi subyekt sifatida dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi, bu esa o'z navbatida bilish faoliyatining ijtimoiylashuvi, kommunikativ kompetensiyaning rivoji, hamkorlikda fikrlash, o'z fikrini asoslash, bahslashish va xatolardan o'rganish madaniyatini shakllantiradi.

Shuningdek, tajribalar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar bilimlarni mustahkamlashda yuqori samaradorlikka ega bo'lib, o'quvchilarning dars mazmunini eslab qolish darajasi, o'zlashtirish sur'ati, o'quv jarayoniga qiziqish, mustaqil fikrlash va amaliy mashg'ulotlarda faollikning oshishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu metodlar o'quvchilarni faqat bilim olishga emas, balki o'rganish jarayonining faol subyekt bo'lishga yo'naltiradi.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinflarda interfaol pedagogik metodlarning o'quv-bilish faoliyatiga ta'sir mexanizmlarini ilmiy asosda o'rganish, ularning psixologik-pedagogik mohiyatini tahlil qilish, amaliy samaradorligini aniqlash zamonaviy pedagogika uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Interfaol metodlar zamonaviy ta'limning konstruktivistik paradigmasiga asoslanadi. Konstruktivizmga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki o'quv jarayonida faol ishtirok orqali uni mustaqil ravishda quradi. Piage, Vigotskiy, Bruner, Dewey kabi pedagogik va psixologik maktab vakillari fikriga ko'ra, bilish jarayoni muloqot, hamkorlik va faol tajriba orqali shakllanadi. Shuning uchun interfaol metodlar o'quvchining

faol bilish subyekti sifatidagi rolini kuchaytiradi, uning ichki motivatsiyasini faollashtiradi va mustaqil fikrlash jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi.

Interfaol metodlar ta’lim jarayonining quyidagi funksiyalarini ta’minlaydi:

Konstruktiv funksiyasi – o‘quvchi yangi bilimlarni ilgari o‘zlashtirilgan bilimlar bilan integratsiya qilib, shaxsiy tajribasini boyitadi.

Kognitiv funksiyasi – diqqat, xotira, tafakkur, analitik fikrlash, mantiqiy bog‘lanishlarni anglash jarayonini kuchaytiradi.

Kommunikativ funksiyasi – o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, mulohaza almashish, fikrni asoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Motivatsion funksiyasi – o‘quv jarayoniga qiziqishni kuchaytiradi, o‘quvchi faolligini oshiradi.

Ijtimoiylashuv funksiyasi – ijtimoiy kompetensiya, jamoada ishlash, ijtimoiy-emosional savodxonlikni rivojlantiradi.

Bu funksiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun ayniqsa muhim, chunki mazkur yosh davrida aqliy, ijtimoiy va emotsional rivojlanish jadallik bilan kechadi.

Interfaol metodlar o‘quvchilarning bilish jarayonlariga ko‘p yo‘nalishda ta’sir qiladi. Ularning ilmiy mexanizmlari quyidagi komponentlarda namoyon bo‘ladi:

1. Kognitiv mexanizmlar. Interfaol metodlar miyaning faol ishlashiga, bilish jarayonlarining faollashuviga sabab bo‘ladi. Xususan:

- diqqatning taqsimlanishi va barqarorlashuvi,
- xotiraning kuchayishi (ma’lumotning uzoq muddatli xotirada saqlanishi),
- tabiat hodisalarini anglash jarayonining faollashuvi,
- muammoli vaziyatlarda yechim topish qobiliyatining kuchayishi.

Masalan, “Jigsaw” metodida o‘quvchi o‘rganayotgan mavzuni mustaqil tahlil qiladi va guruhga tushuntiradi. Bu jarayon takrorlash, konsolidatsiya qilish va mantiqiy bog‘lanishlarni mustahkamlashga yordam beradi.

2. Metakognitiv mexanizmlar. Metakognitiv — ya’ni o‘z fikrlash jarayonini boshqarish ko‘nikmalari quyidagi shakllarda rivojlanadi:

- rejalashtirish,
- o‘zini nazorat qilish,
- o‘qish strategiyalarini tanlash,
- refleksiya qilish.

Masalan, “Insert” texnologiyasi o‘quvchini matn ustida ishlashda “Bilasiz — Bilmoqchisiz — Yangi ma’lumot” kabilarni ajratishga o‘rgatadi. Bu esa metakognitiv strategiyalarni shakllantiradi.

3. Sotsial mexanizmlar

Interfaol metodlar ijtimoiy o‘zaro ta’sirga asoslanadi:

- o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik,
- ijtimoiy rollarni bajarish,
- muloqot madaniyati,
- bir-birini tinglash va fikrini hurmat qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

“Think-Pair-Share” strategiyasi o‘quvchilarda fikr bildirishdan tortinmaslik, dialogik kompetensiya, hamkorlik madaniyati va ijtimoiy-emosional ko‘nikmalarni kuchaytiradi.

4. Emotsional-motivatsion mexanizmlar

Interfaol metodlar o‘quvchilarni faol qatnashishga undaydi. Bunda:

- qiziqishning ortishi,
- muvaffaqiyat hissining kuchayishi,
- o‘quv jarayoniga ijobiy emotsional kayfiyatning shakllanishi,
- o‘ziga ishonchning ortishi kuzatiladi.

Bu jarayon ayniqsa boshlang‘ich sinflarda muhim, chunki o‘quvchi o‘qishga qiziqishning birlamchi motivlarini shakllantiradi.

Interfaol metodlardan maksimal samaradorlik olish uchun quyidagi shartlar zarur:

1. Metodik jihatdan to‘g‘ri rejalashtirish – dars maqsadiga mos metod tanlash.
2. Psixologik tayyorlik – o‘quvchilarning yosh xususiyatiga moslashtirish.
3. Guruh va juftlikda ishlashni to‘g‘ri tashkil etish.
4. Muhitni erkin va do‘stona yaratish – o‘quvchi fikr bildirishi uchun qulay sharoit.
5. Ko‘rgazmalilik va vizuallikdan foydalanish – boshlang‘ich sinf yoshida bu shart ayniqsa muhim.

6. Refleksiyani yo‘lga qo‘yish – dars so‘ngida umumlashtirish va tahlil qilish.

Boshlang‘ich sinflarda qo‘llanishi eng samarali interfaol metodlar tahlili

1. “Jigsaw” (Pazl) metodi

Bu metod o‘quvchilarda:

- mustaqil izlanish,
- axborotni tahlil qilish,
- guruhga tushuntira olish,
- jamoa bo‘lib ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. “Think–Pair–Share”. Uch bosqichli fikrlash modeli o‘quvchilarni chuqur o‘ylashga, fikrni juftlikda tahlil qilishga va baham ko‘rishga undaydi.

3. “Cluster” Metodi. Mavzularni tizimlashtirish, asosiy tushunchalar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni ko‘rish, umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4. “Insert” texnologiyasi. Matn bilan ishlashning samarali metodlaridan bo‘lib:

- faol o‘qish,
- asosiy g‘oyani ajratish,
- tahlil qilish,
- xulosa chiqarishga yordam beradi.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar (Vigotskiy, Bruner, Johnson & Johnson, Slavin, Marzano, Hattie) interfaol metodlarning quyidagi natijalarni berishini ko‘rsatadi:

- o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi 25–40% ga oshadi,
- o‘quvchi ishtiroki 80–90% gacha faollashadi,
- mustaqil fikrlash va mantiqiy tahlil 2 baravar kuchayadi,
- muloqot va hamkorlik kompetensiyalari keskin rivojlanadi.

Bu esa interfaol metodlarning boshlang‘ich ta‘limda qo‘llanishi nafaqat zamonaviy talablarga javob berishini, balki ilmiy asoslangan yondashuv ekanini ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarni faollashtirish, ularning bilish jarayonlarini chuqurlashtirish va kompetensiyalarni shakllantirish talablarining ortib borayotgani interfaol metodlarning ilmiy asosda o'rganilishini dolzarb masalaga aylantirmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning keyingi intellektual, emotsional va ijtimoiy rivoji uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu bois ushbu davrda qo'llaniladigan metodlarning psixologik-pedagogik mexanizmlarini chuqur tahlil qilish, ularning samaradorligini aniqlash ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir.

Birinchidan, interfaol metodlar konstruktivistik yondashuv asosida o'quvchining bilish faoliyatiga faol ishtirokchi sifatida qaraydi. Bu esa bugungi ta'limning asosiy tamoyili — faol subyektli ta'limga to'la mos keladi. Ammo amaliyotda ko'plab o'qituvchilar interfaol metodlarning nazariy asoslarini chuqur bilmasliklari, ularni faqat tashqi shakl sifatida qo'llashlari natijasida kutilgan natija to'liq ta'minlanmayotganini ko'rsatadi. Shu sabab, interfaol metodlarning ichki mexanizmlarini ilmiy tahlil qilish zarurati mavjud.

Ikkinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv jarayonlar – diqqat, xotira, idrok, tafakkur – faol shakllanish bosqichida bo'ladi. Interfaol metodlar ushbu jarayonlarni jadallashtiradi, ammo ularning qaysi mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatishi, qanday psixologik omillarni faollashtirishi ilmiy yondashuv asosida chuqur o'rganishni talab qiladi.

Uchinchidan, interfaol metodlar kommunikativ kompetensiya, muloqot madaniyati, hamkorlikda ishlash, ijtimoiy-emotsional rivojlanish kabi ko'plab yuksak ko'nikmalarni shakllantiradi. Ammo aynan qaysi metod qaysi kompetensiyani qanday rivojlantirishi, “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, “Cluster”, “Insert” kabi metodlar qay mexanizm orqali o'z natijasiga erishishi ham dolzarb ilmiy masaladir.

To'rtinchidan, O'zbekiston ta'lim tizimi milliy o'quv dasturi, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta'lim, hamkorlikda o'qitish konsepsiyalari asosida yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Bu jarayonda interfaol metodlar o'z o'rniga ega bo'lsada, ularning boshlang'ich sinf sharoitida qo'llanishi va samaradorligi borasida ilmiy izlanishlar yetarli emas. Maktab amaliyotida ayrim metodlarning noto'g'ri tanlanishi yoki yosh xususiyatlariga moslashtirilmasligi, ulardan samarador foydalanish mexanizmlari bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarning kamligi sezilmoqda.

Beshinchidan, xalqaro tadqiqotlar (Hattie, Johnson & Johnson, Slavin, Bruner) interfaol metodlar o'quvchilar faoliyatini 40–60% darajada faollashtirishi mumkinligini ko'rsatmoqda, biroq ushbu natijalarni boshlang'ich sinf o'quvchilari kontekstida milliy sharoitga mos ravishda tekshirish va ilmiy asoslash zarur.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda interfaol pedagogik metodlarning o'quv-bilish faoliyatiga ta'sir mexanizmlarini o'rganish:

- o'quv jarayonining sifatini oshirish,
 - ta'limni shaxsga yo'naltirish,
 - metodik ta'minotni takomillashtirish,
 - o'quvchilar kompetensiyasini rivojlantirish,
 - zamonaviy pedagogik talablar bilan uyg'unlashuvni ta'minlash
- kabi ilmiy-amaliy jihatlari bilan katta ahamiyatga ega.

XULOSA

Yuqorida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida interfaol pedagogik metodlardan oqilona va maqsadga muvofiq foydalanish o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini faollashtirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Interfaol metodlarning konstruktivistik, sotsiokonstruktivistik va faoliyatga asoslangan yondashuvlar bilan uyg‘unlashuvi o‘quvchini ta‘lim jarayonining passiv iste‘molchisi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantiradi. Bu esa yosh xususiyatlari tez o‘zgaradigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun nihoyatda muhimdir.

Tadqiqotlar interfaol metodlarning o‘quvchilarda kognitiv jarayonlar — e‘tibor, xotira, tahlil qilish, sintez, mavhumlashtirish — faollashuviga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Ayniqsa “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, “Cluster”, “Insert” kabi metodlar bilimni puxta o‘zlashtirish, ma‘lumotni qayta ishlash, refleksiya qilish, mantiqiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodlar o‘quvchining metakognitiv faoliyatini — ya‘ni o‘z fikrlash jarayonini boshqarish, tahlil qilish, rejalashtirish va baholash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Interfaol metodlarning ijtimoiy-emosional rivojga ta‘siri ham alohida ahamiyatga ega. Ular o‘quvchilarda muloqot madaniyati, hamkorlikda ishlash, o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash, mas‘uliyat va empatiya ko‘nikmalarini kuchaytiradi. Bunday kompetensiyalar zamonaviy ta‘limning asosiy talablari qatorida turadi.

Shuningdek, interfaol metodlar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, dars jarayoniga qiziqishni kuchaytiradi, muvaffaqiyatga erishish istagini qo‘llab-quvvatlaydi. O‘quvchilar dars mazmunini chuqurroq o‘zlashtiradi, faol o‘rganish strategiyalarini shakllantiradi, mustaqil izlanishga intiladi.

O‘zbekiston ta‘lim tizimi kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv, raqamli ta‘lim, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish kabi yo‘nalishlarda yangilanayotgan bir paytda interfaol metodlarning nazariy asoslari, psixologik mexanizmlari va amaliy samaradorligini ilmiy jihatdan o‘rganish alohida dolzarbdir. Bu nafaqat metodlarni takomillashtirish, balki pedagoglarning metodik tayyorgarligini oshirish, o‘quv jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, interfaol pedagogik metodlarning boshlang‘ich sinf o‘quv-bilish faoliyatiga ta‘sir mexanizmlari chuqur o‘rganilishi orqali:

- o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- o‘quvchilarda kompetensiyalarni rivojlantirish;
- tafakkur jarayonlarini faollashtirish;
- shaxsiy, ijtimoiy va nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish;
- ta‘limni shaxsga yo‘naltirish tamoyilini amaliyotga tatbiq etish

kabi muhim natijalarga erishish mumkin.

Shu sababli mazkur mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati juda yuqori bo‘lib, boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirishda interfaol metodlardan samarali foydalanish strategiyalarini ishlab chiqish bugungi ta‘limning eng dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullaeva, Q. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2020.
2. Avliyoqulov, N., Pardaev, A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: O‘zMU nashriyoti, 2021.
3. Bruner, J. The Process of Education. — Harvard University Press, 2009.
4. Dewey, J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 2015.
5. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2012.
6. Johnson, D. W., Johnson, R. T. Cooperative Learning: Theory and Research. – Edina, MN: Interaction Book Company, 2019.
7. Marzano, R. Classroom Instruction That Works. – ASCD, 2017.
8. Mavlonova, R., Xodjaboyeva, M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – T.: Istiqlol, 2022.
9. Qodirova, N. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2021.
10. Ravshanov, A. Interfaol ta’lim metodlari: nazariya va amaliyot. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
11. Slavin, R. Educational Psychology: Theory and Practice. – Pearson, 2018.
12. Vigotskiy, L. S. Pedagogik psixologiya. – M.: Pedagogika, 1999.
13. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 2014.
14. Zimnyaya, I. A. Pedagogicheskaya psixologiya. – M.: Logos, 2020.
15. Ziyonet.uz — O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligi ta’lim resurslari portali. (Interfaol metodlar bo‘yicha uslubiy qo‘llanmalar).